

Vakler Anna

Népzenei stílusismeret I.

NSZFI
NEMZETI SZAKKÉPZÉSI
ÉS FELNÖTTKÉPZÉSI INTÉZET

A követelménymodul megnevezése:

Zenész alapmodul

A követelménymodul száma: 1436-06 A tartalomlelem azonosító száma és célcsoportja: SzT-024-50

NÉPZENEI STÍLUSISMERET

ESETFELVETÉS – MUNKAHELYZET

Felkérést kap együttesével egy, a magyar népzenet átfogóan bemutató koncert megtartására. A szervezők kérése, hogy a hangverseny műsorszerkesztési alapelve a magyar népzenei stílusok sokszínűségének megmutatása legyen. Az együttes vezetőjétől azt a feladatot kapja, hogy a közös munka megkezdéséhez szükséges, népzenei stílusokra vonatkozó ismereteket foglalja össze a csoport számára.

Tekintse át a népzene-kutatás által kiértelt eredményeket a népzenei stílusok vonatkozásában!

SZAKMAI INFORMÁCIÓTARTALOM

BEVEZETÉS

A hétköznapi életben is jelen levő igényünk, miszerint ha valamiből, pl. könyvekből, bélyegekből, CD-kből már több van gyűjteményünkben, mint amennyit még pontosan fejben tudnánk tartani, rendszert csinálunk. A rendszer kialakításában sokféle szempont vezethet minket, – pl. könyveinket nagyság vagy szín szerint is rendezhetnénk – de az igazán jó rendszerek legalább két fontos tulajdonsággal mindenképpen rendelkeznek: figyelembe veszik gyűjtemény lényegi jellemzőjét(it), illetve elrendezésük biztosítja a kereshetőséget (és megtalálhatóságot).

A magyar népzene gyűjtése és kutatása során feltárt anyagot az érintett tudományterületek (zenetudomány, folklorisztika) elsődlegesen a népdalok két fő összetevője szerint csoportosította: a zene és szöveg alapján. További szempontok is felmerültek a vizsgálódások során. A népdalok származási helyének, az egyes területeken használt jellegzetes dallamok ismeretében már Bartók is földrajzi-népzenei dialektusokat állapított meg. A népdalok használati módjának feltárása a funkció szerinti beosztást is lehetővé tette. A fent említett szempontok – dallam-szöveg-funkció-földrajzi hely – összefüggését tudományos kutatások támasztják alá. Csak együttes tanulmányozásuk nyomán alakíthatunk ki teljes képet a magyar népzeneről.

RENDSZEREZÉSI KÍSÉRLETEK A XIX. SZÁZADBAN

A XIX. század a **nemzeti öntudatra ébredés kora**: a nemzeti önállóság kérdése összefonódott a gazdasági és társadalmi felemelkedés, valamint a művelődés ügyével. A népköltészet felfedezése a magyar nyelv megújításának és a nemzeti irodalom létrehozásának inspirálójává vált. A népköltészet gyűjtésére buzdító felhívások nyomán önkéntes gyűjtők szedték csokorba s közzölték gyűjteményekben munkájuk eredményét. E forradalmi korszak izgalmas történetét Paksa Katalin népzenekutató könyvéből ismerheti meg részletesen.¹

A gyűjtés kezdeteikor tisztázatlan volt a **népdal fogalma**, maga a népdal szó is csak lassan terjedt el a korban használatos *dal, dana, dalica, nóta, pórdal, paraszt-dal, köz-dal* kifejezések mellett.

Mindszenty Dániel 1832-ben azonban **eredet szerint** már megkülönböztetve, három részre osztotta gyűjteményét:

- egyenesen az „alnép szájából... csinosítás nélkül” leírt dalok;
- városi ízlésnek megfelelő, de ismeretlen szerzőjű darabok;
- koszorús íróinktól „csinosb-szabásu” dalok.

A szöveg tartalma szerinti elrendezés mellett a zenei tényezők is egyre fontosabbá váltak.

Udvardy Cserna János földmérő mérnök 1832-es *Eredeti Nemzeti Dalok Gyűjteménye — Leginkább a Pór ifjúság szájából* című kiadványa előszavában felveti, hogy *”a dallamokat syllabák métekén épült systémába”*, azaz **szótagszám szerint** kellene rendezni.

Mátray Gábor és Bartalus István gyűjteményeik mellett tanulmányokban is bemutatják a népdalok zenei vizsgálatára vonatkozó eredményeiket. Foglalkoznak a népdalok eredetével, formai, ritmikai, hangnemi jellemzőivel, előadásmódjával, a variálással. Munkásságuk a hazai zenetudományi kutatások megindulását jelentette. Megfigyeléseik nyomán azonban nem alkottak népzenei rendszert.

¹ Paksa Katalin: Magyar népzene kutatás a XIX. században. MTA ZTI. Budapest, 1988.

1. ábra. Bartalus István gyűjteményének címlapja²

A NÉPDALOK RENDSZEREZÉSE A XX. SZÁZADBAN

A XX. század hajnalán a hangrögzítés Vikár Béla által kezdeményezett módszere teremtette meg a vizsgálatok zenei hitelességének alapját. A hangrögzítés nélküli népzene gyűjtői terepmunka során az elhangzott népdal rögzítése függ a gyűjtő zenei képességeitől és tudásától, gyorsaságától, koncentrációs állapotától. Az így készült "pusztafűlű" népdallejegyzés fontos, nélkülözhetetlen eszköz, de sok hibalehetőség forrása lehet.

A hangrögzítés biztosította a későbbi visszahallgatás lehetőségét, így az elhangzott népdal objektív dokumentálása megkezdődhetett.

Vikár nyomában Bartók és Kodály személyében két művelt, zeneileg magasan képzett, a kor nemzetközi zenei tudományosságát figyelemmel kísérő zenész, zeneszerző kezdte meg gyűjtő és kutató munkáját a magyar népzene területén.

A népzene tudomány az elmúlt fél évszázad során a Bartók Béla és Kodály Zoltán által kijelölt úton továbbhaladt, és mára a nemzetközi zenetudomány által példaértékűnek tartott színvonalon mutatja be a szakmai közönségnek a magyar népzenei örökséget.

A kidolgozott népzenei rendszerek beteljesítették azt az igényt, hogy az azonos dallamok variánsai egymás mellé kerüljenek, lehetőleg történelmi, stílárius rendben. A rendszerezés másik alapvető elve a szótárszerűség volt, s e kettő egyidejű kívánalma határozta meg a későbbi rendszerezési munkálatokat. A rendszerezési munkálatokat Sebő Ferenc bőséges olvasmány anyaggal és zenei példával illusztrált összefoglalásában tanulmányozhatják.³

² Forrás: Paksa Katalin: Magyar népzene történet. Balassi kiadó, Budapest, 1999. 33. oldal. 001.jpg

³ Sebő Ferenc: Népzenei olvasókönyv. Hagyományok Háza, Budapest, 2009. 41–60. és 191–228. oldal

1. Bartók Rend

A magyar népdalról szóló első összefoglaló tanulmányt Bartók Béla adta közre 1924-ben *A magyar népdal* című kötetében. A 373 dallampéldával illusztrált dolgozat megközelítésmódja leíró-rendszerező, azaz tipológiai jellegű.

A magyar „parasztdallamokat” – formai alapon – három nagy stiláris csoportra (osztályra) tagolta:

A osztály = a régi stílus dallamai

B osztály = az új stílus dallamai

C osztály = vegyes dallamok

Bizonyos módosításokkal erre a felosztásra épült későbbi (1934–40 között kidolgozott) összkiadási javaslata is, mely a II. világháborúig összegyűlt mintegy 13 500 dallamra vonatkozott. A dallamok csoportosításának fő szempontjává a magyar vagy idegen eredet, ezen belül a történelmi–stiláris fejlődés ábrázolása lett.

2. ábra. Bartók Béla lejegyzés közben⁴

A zenei szempontok alapján elrendezett *Magyar Népdalok. Egyetemes Gyűjtemény* a háború közbejött és Bartók halála miatt sokáig kiadatlan maradt. Jelenleg a Zenetudományi Intézet népzenei gyűjteményének elkülönített, zárt egységként kezelt részét képezi. Kovács Sándor és Sebő Ferenc szerkesztésében könyv alakban eddig két kötete jelent meg.⁵ A "Bartók Rend" összes kottája és hangfelvétele interneten keresztül elérhető a Zenetudományi Intézet honlapján (www.zti.hu).

⁴ Forrás: MTA ZTI. 002.jpg

⁵ Bartók Béla: *Magyar népdalok. Egyetemes gyűjtemény I. II.* Akadémia kiadó, Budapest, 1991, 2007.

2. Kodály Rend

Kodály Zoltán az 1937-ben megjelent *A magyar népzene* című tanulmányában a népzene stílusrétegeit már történeti-összehasonlító, azaz filológiai alapon tárgyalta. Kidolgozását azonban már nem vállalta magára, ezért mechanikus rendben tárolt támlapjainak rendezését átengedte tanítványainak. A mintegy 28 000 támlapból álló gyűjtemény a Bartók Rendhez hasonlóan a Zenetudományi Intézet népzenei gyűjteményének zárt egységként kezelt része.

3. ábra. Kodály Zoltán munka közben⁶

3. Járdányi rend

Az új – a dallamvonalak rajzát figyelembe vevő – rendszert Járdányi Pál alakította ki. Ennek legfontosabb elveit *A magyar népdaltípusok* című népszerűsítő kiadványában ismertette. Korai halála azonban megakadályozta abban, hogy a módszer érvényességét a teljes magyar népdalanyagra vonatkozóan is kipróbálhassa. Elrendezett támlapjai beolvadtak a később más elvek alapján kialakított Népzenei Típusrendbe. A Magyar Népzene Tára dallamtípusokat közreadó kötetei Járdányi Pál elképzelését váltják valóra.

⁶ Forrás: MTA ZTI. 003.jpg

4. ábra. Járdányi Pál⁷

4. Népzenei Típusrend

Az 1975-ben megkezdett legújabb rendszerezés Szendrei Janka és Dobszay László nevéhez fűződik.

5. ábra. Dobszay László⁸

A Népzenei Típusrend, mint a magyar strófikus népdalok központi gyűjteménye magába foglalja a Zenetudományi Intézet birtokában lévő valamennyi adatot, a nyomtatásban megjelent népdalközlések másolatait és lehetőség szerint más gyűjteményekből nyert másolatokat is, zenei rendszerben, sorszámozva. A lejegyzett strófikus magyar népdalok száma jelenleg mintegy 150 000 adatra becsülhető.

⁷ Forrás: MTA ZTI. 004.jpg

⁸ Forrás: MTA ZTI. 005.jpg

A Típusrendnek két főcsoportja van:

- az 1. főcsoportjába a bartóki 'régi' és 'vegyes' osztály dallamai tartoznak,
- a 2. főcsoportjába az 'új stílusú' népdalok.

A könnyebb kezelés érdekében az 1. főcsoport a **dallamok kezdősorának jellemző szótagszáma** alapján kialakított csoportokra oszlik.

Ezeken belül találhatók a **stílustömbök** s azokon belül a típusrend alapegységei: **a típusok**.

Ismertetését – a teljes magyar népzenei gyűjtemény tömör áttekintését – a három kötetre tervezett *A magyar népdaltípusok katalógusa I. kötete*⁹ kezdte meg.

a) Pszalmódizáló vagy pentaton sirató stílus

A „pszalmódizáló” megjelölés a gregoriánnak formailag hasonló zsolnártónusaira utal, de nem az abból való származásra. Mai elképzelésünk szerint mindkettő egy náluknál is régebb ó-európai zenei köznyelvből eredeztethető, melyből a liturgikus gyakorlat épp úgy merített (stilizálva, rögzítve és rendezve azt), mint a magyar hagyományanyagban ma is élő stílus. A nemzetközi rokon dallamok is megerősítik, hogy mindkét esetben ennek a régi európai – talán mediterrán vidékről kisugárzó – dallamkultúrának más-másképpen elsajátított, variált és megőrzött maradványairól van szó.

A stílus dallamai kis hangterjedelmű, szabad formájú, recitatív jellegű formákból szilárdultak idővel kötött strófákba. A dallamozgás a kis lépéseket kedveli, s mindig pentatonikus szellemű. A szakaszok kezdetén emelkedő (*dó-re-mi*), vagy ereszkedő (*szó-fi-mi*) motívum vezet a recitáló sávba.

1. A-mott ke-re - ke-dik egy fe - ke - te fel - hő,
Az a - latt el - rö - pül egy fe - ke - te ma-dár.
Szállj le, ma-dár, szállj le, had ü - zen - jek tő - led
A - pám-nak, a-nyám-nak, jegy-bé - li mát-kám-nak!

6. ábra. Pszalmódizáló stílusú népdal¹⁰

⁹ Dobszay László- Szendrey Janka: A Magyar Népdaltípusok Katalógusa – stílusok szerint rendezve I. Budapest, 1988.

¹⁰ Forrás: Paksa Katalin: Magyar népzene-történet. Balassi kiadó, Budapest, 1999. 95. oldal. 006.jpg

A négy soros alakok is csaknem kivétel nélkül parlando jellegűek; általában ballada és keserves szövegek fűződnek hozzájuk.

Kodály Zoltán: *A magyar népzene* című könyvének Vargyas Lajos által szerkesztett példatárában az alábbi népdalok képviselik ezt a stílusréteget:

52. Az én lovam Szajkó (Gyergyóalfalu, Csík megye)

95. Szomorú fűzfának (Istensegíts, Bukovina)

122. Annyi bánat a szüvemen (Gyergyóalfalu, Csík megye)

125. Tőlem a nap úgy telik el (Gyergyószentmiklós, Csík megye)

176. Ha kiindulsz Erdély felől (Vacsárcsi, Csík megye)

178. *Aj*, Sirass, édesanyám (Gyergyószentmiklós, Csík megye)

b) Tetraton dallamok

A pentaton recitatív stílustól megkülönböztetve, önálló, zárt, kicsi zenei réteggként tartjuk számon a négy hangból építkező tetraton dallamokat. Nem eldöntött kérdés, hogy ezek az archaikus dallamok recitatív stílusaink egy ősi rétegét, vagy más pentatónia előtti örökségünket őrzik-e. Mivel régebbi gyűjtésekben elég ritkán fordulnak elő – kizárólag Gyimes-völgyi és moldvai csángók köréből – újabb balkáni hatás sem zárható ki.

1. Ke - se - rög egy ár - va ma - dár,
A - ki min - dën ág - ra le - száll.
s Ke - se - rög - het az ës, szë - gén,
hø Met õ o - lyan ár - va, mind én.

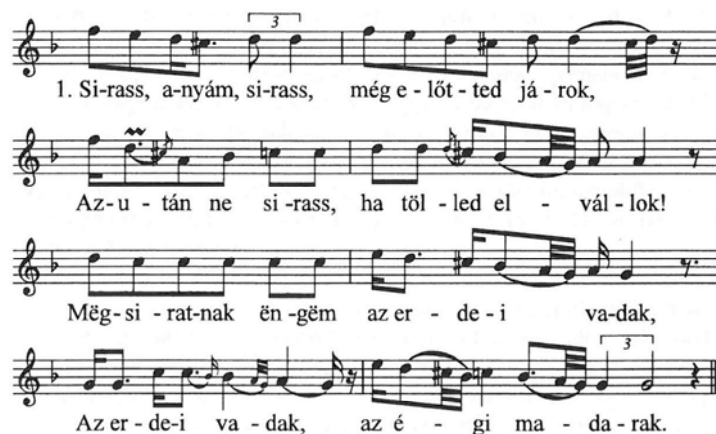
7. ábra. Tetraton gyimesi keserves¹¹

c) Diatonikus sirató stílus

¹¹ Forrás: Paksa Katalin: Magyar népzene-történet. Balassi kiadó, Budapest, 1999. 108. oldal. 007.jpg

Eredetileg szabad sorszerkezetű sorhosszúságú zenei anyag, melyre a hagyomány adta kereteken belül szabadon rögtönöztek epikus – szertartásos szövegeket. Ezt a stádiumát őrzik a stílusnak nevet adó recitált sirató dallamok. A 16–17. században kristályosodhattak típusokká a kötött szótagszámú és sorszerkezetű strófikus alakok, fríg vagy dór zárlattal. Megszilárdulásuk után az 5 (4) x kadenciaképlet vált leggyakoribbá. Olykor utólagos szekvenciázó szerkesztésnek is teret adott.

– **Parlando előadásmódú, 2-es főkadenciával**

1. Si-rass, a-nyám, si-rass, még e - lőt - ted já - rok,
Az-u - tán ne si-rass, ha töl - led el - vál - lok!
Még-si - rat-nak én - gém az er - de - i va - dak,
Az er - de - i va - dak, az é - gi ma - da - rak.

8. ábra. Sirató stílusú moldvai népdal ¹²

Kodály Zoltán: *A magyar népzene* című könyvének Vargyas Lajos által szerkesztett példatárában az alábbi népdalok képviselik ezt a stílusréteget:

- 334. Bizony, csak meghalok (Rugonfalva, Udvarhely megye)
- 349. Katona vagyok én (Istensegíts, Bukovina)
- 351. Szörnyű nagy romlásra készül Pannonia (Csíkjenőfalva, Csík megye)
- 359. Magas Déva várát építeni kezdték (Szarhegy, Csík megye)
- 362. Kiszáradt a tóból (Tiszapély, Heves megye)

– **Giusto előadásmódú, 4-es főkadenciával**

¹² Forrás: Paksa Katalin: *Magyar népzene-történet*. Balassi kiadó, Budapest, 1999. 80. oldal. 008.jpg

sA-míg é - lek, ad - dig bánom, hogy Pál-fi - né - nak szol - gá - lok.
 Víg é - le - tem, bá - nat na - pom, bá - na - tos ég a - latt la - kom.
 Es - te, reg - gel hagymás lé, így az é - let le - fe - lé,
 Es - te, reg - gel hagymás lé, így az é - let le - fe - lé.

9. ábra. Sírató stílusú táncdallam¹³

Kodály Zoltán: *A magyar népzene* című könyvének Vargyas Lajos által szerkesztett példatárában az alábbi népdalok képviselik ezt a stílusréteget:

62. Ifjúság, mint sólyommadár (Lédec, Bars megye)

118. A Vidrócki híres nyája (Mátravidék)

154. Édesanyám, be szépen felneveltél (Székelyvaja, Maros–Torda megye)

234. Látom a szép eget (Tekerőpatak, Csík megye)

245. Hervadj, rózsám, hervadj (Nagymegyer, Komárom megye)

d) Pentaton ereszkedő kvintváltó stílus

A pentaton ereszkedő dallamok nagy tömegének befogadását a népzene kutatás a nagy ótörök népek hatásának tulajdonítja, akikkel a magyarság az I. évezred közepétől szinte a honfoglalásig politikai közösségben élt.

E dallamok nagy ambitusúak, melodikusak, kedvelik a kifejező nagyobb hangközlépéseket, hangzási keretük az oktáv; az ereszkedő dallamot szívesen osztják két szakaszra, két centrális hang köré rendezve a motívumokat („diszjunkt pentatónia”).

Ebből az elrendezésből kristályosodhatott ki a kvintváltó stílus, amely a magyar nép hallásmódját oly nagymértékben befolyásolta, hogy még más stílusokat is magához idomított.

- „Páva”– dallamcsalád: a pentatónia hangjait egyenrangúan kezelő, kvintváltó dalok, melyeknek legklasszikusabb alakja négy – kvartos (*l-m, s-r, r-l, d-s*)

¹³ Forrás: Paksa Katalin: Magyar népzene történet. Balassi kiadó, Budapest, 1999. 88. oldal. 009.jpg

10. ábra. A "páva dallamcsalád" névadó dallama¹⁴

Kodály Zoltán: *A magyar népzene* című könyvének Vargyas Lajos által szerkesztett példatárában az alábbi népdalok képviselik ezt a stílusréteget:

- 1. Leszállott a páva (Surd, Somogy megye)
- 4. Fekete föld termi (Felsőiregh, Tolna megye)
- 12. Klcsi madár, jaj, de fenn jársz (Csíkverebes, Csík megye)
- 13. Gyulainé, édesanyám (Kászonalitz, Csík megye)
- 21. Éva, szívem, Éva (Kákics, Baranya megye)
- 31. Az ürögi utca sikeres (Felsőiregh, Tolna megye)
- 35. Béreslegény, jól megrakd a szekeret (Baracs, Fejér megye)
- 39. Hej, két tikom tavali (Bolhás, Somogy megye)
 - A merevebben kvintváltó és pentatóniában is szegényedő (pienhangokkal feltöltődő) csoportok

11. ábra. Ti-pienhangos lá-pentaton dallam¹⁵

¹⁴ Forrás: Paksa Katalin: Magyar népzene-történet. Balassi kiadó, Budapest, 1999. 127. oldal. 010.jpg

¹⁵ Forrás: Sebő Ferenc: Népzenei olvasókönyv. Hagyományok Háza, Budapest, 2009. 46. oldal. 011.jpg

Kodály Zoltán: *A magyar népzene* című könyvének Vargyas Lajos által szerkesztett példatárában az alábbi népdal képviselik ezt a stílusréteget:

63. Megházasodtam, te Miska (Gyimesközéplak, Csík megye)

- A kétütemes motívumok vagy szekvenciázó ismétlésével kibővített (hatsoros) kvintváltó darabok, valamint a „Citrusfa” csoport (1. sor g'-c 2. sor g'-d)

12. ábra. 6 soros, motívikus építkezésű, pienhangos, lakodalmás táncdallam¹⁶

Kodály Zoltán: *A magyar népzene* című könyvének Vargyas Lajos által szerkesztett példatárában az alábbi népdalok képviselik ezt a stílusréteget:

34. Dunaparton van egy malom (Őriszentpéter, Vas megye)

346. A citromfa levelestől, ágastól (Istensegítség, Bukovina)

- Szesélyes dallamvezetésű, más (pl. pszalmódizáló) stílusok felé mutató csoport

13. ábra. Parlando előadásmódú pásztordal¹⁷

Kodály Zoltán: *A magyar népzene* című könyvének Vargyas Lajos által szerkesztett példatárában az alábbi népdalok képviselik ezt a stílusréteget:

¹⁶ Forrás: Sebő Ferenc: Népzenei olvasókönyv. Hagyományok Háza, Budapest, 2009. 47. oldal. 012.jpg

¹⁷ Forrás: Sebő Ferenc: Népzenei olvasókönyv. Hagyományok Háza, Budapest, 2009. 47. oldal. 013.jpg

2. Azhol én elmegyek (Kászonimpér, Csík megye)

8. Látod-e te babám (Takácsházapuszta, Gömör és Kis-Hont megye)

9. Imhol kerekedik (Kórógy, Szlavónia)

- A pentatóniát már csak emlékként őrző ereszkedő dallamok a legújabbak (18-19. század). Alkalmazkodó ritmusuk az új stílust készíti elő.

El - sza - ladt a lo - vam Cid - rus - fa - er - dő - be,
El - szakadt a nyal - ka csiz - mám a ló - ke - re - sés - be.

14. ábra. Alkalmazkodó ritmusú táncdallam¹⁸

e) Ereszkedő pentaton – pásztor réteg

Valószínűleg a pentaton ereszkedő stílus származéka az a formailag jól elkülöníthető tömb is, melyet használóinak jellegzetes előadásmódja miatt „rubato pásztordal”-nak nevezhetünk. A szeszélyes, nagy ellentéteket összekapcsoló előadási modor a dalok formáján is nyomot hagyott. Kialakulása talán a késő középkorra vagy a 16-17. századra tehető. 19. századi kedveltsége lehet az oka, hogy ez a régi stílus még ma is eleven. A nyelvterület egészén megtaláljuk, bár Erdélyben ritkábban fordul elő.

1. Csü - tör - tő - kön vir - ra - dó - ra
Ül - tem a bá - nat - ha - jó - ra.
A - lig - hogy el - szen - de - red - tem,
Ki - lenc pan - dur van mel - let - tem.

15. ábra. Parlando rubato előadásmódú betyárballada¹⁹

¹⁸ Forrás: Sebő Ferenc: Népzenei olvasókönyv. Hagyományok Háza, Budapest, 2009. 47. oldal. 014.jpg

Kodály Zoltán: *A magyar népzene* című könyvének Vargyas Lajos által szerkesztett példatárában az alábbi népdalok képviselik ezt a stílusréteget:

101. Leszállott a páva (Kaposújlak, Somogy megye)

113. Elhervadt cidrusfa (Balatonberény, Somogy megye)

114. Erdők, völgyek, szűk ligetek (Felsőireg, Tolna megye)

f) Dúr ereszkedő rétegek

A középkorban Európa-szerte kedvelt dúr jellegű ereszkedő dallamok nálunk a 18. századi diákdalkészletben terjedtek el, és váltak népszerűvé. A szerkezetet (melyben többek között a kvintváltás is megjelenik) a század meglehetősen sablonos motívumai töltik ki. Mindez egy beszűkültebb szemléletű, elmaradottabb zenei háttérről tanúskodik. E dalok hatása a 19. századi műdalokban is fellelhető.

Ezt a kislányt ne vedd el, ne vedd el, Nemgyőződ meg selyemmel, mider - rel.
Ha nem győződ selyemmel, mider - rel, Majd meggyőződ ru - da - zó kötél - lel.

16. ábra. Dúr hangsorú, ereszkedő táncdallam²⁰

g) Dudanóta – kanásztánc (mulattató) stílus

Valószínűleg a középkori Európa mulattató–joculátor hagyományának leszármazottja. Szövegmotívumainak nagy része ebből a néha vaskos humorú nevetető készletből tartott fenn emlékeket. Zenei rokonsága középkori európai tánczenében, vágáns dalokban, olykor „magasabb rendű” műfajokba (liturgikus játék, többszólamúság, tropusok) beillesztett „könnyűzenei” szakaszokban mutatható ki. Elterjedtsége országos népszerűsége vall. Egész Nyugat-Európában és a történelmi dallamok között is sok található belőlük.

A dallam kis motívumokból, mozaikszerű szerkesztéssel épül fel. Jellegetes ritmuskategóriákhoz kapcsolódik.

– Duda–ritmus

¹⁹ Forrás: Paksa Katalin: Magyar népzene-történet. Balassi kiadó, Budapest, 1999. 124. oldal. 015.jpg

²⁰ Forrás: Sebő Ferenc: Népzenei olvasókönyv. Hagyományok Háza, Budapest, 2009. 49. oldal. 016.jpg

17. ábra. "Dudanóta"²¹

Kodály Zoltán: *A magyar népzene* című könyvének Vargyas Lajos által szerkesztett példatárában az alábbi népdalok képviselik ezt a stílusréteget:

252. Arra gyere, amőre én (Ipolyság, Hont megye)

258. Pista bácsi, János bácsi (Borsosberény, Nógrád megye)

– Kanásztánc-ritmus

A szövegre jellemző a vegyes mulattató, táncnóta anyag, táncszók, párosítók, nonszensz szövegek, halandzsák, kryptádiák. Gyakoriak a középkori műformákra visszavezethető szövegek is (gúnydalok, csúfolódók: pl. „Jöjjön haza édesanyám”, rossz asszony-, részeges asszony-, részeg ember-csúfolók stb.).

18. ábra. Kanásztánc (kolomejka) ritmusú táncdallam²²

Kodály Zoltán: *A magyar népzene* című könyvének Vargyas Lajos által szerkesztett példatárában az alábbi népdalok képviselik ezt a stílusréteget:

292. Kertbe virágot szedtem, lábam összetörtem (Vacsárcsi Csík megye)

²¹ Forrás: Sebő Ferenc: Népzenei olvasókönyv. Hagyományok Háza, Budapest, 2009. 49. oldal. 017.jpg

²² Forrás: Sebő Ferenc: Népzenei olvasókönyv. Hagyományok Háza, Budapest, 2009. 50. oldal. 018.jpg

- **Kis-kvintváltó dallamok.** Hangterjedelme általában egy oktáv. Az első sor magasan kezdődik, de már a második sor lefut a záróhangra, a dallam legmélyebb hangjára. A harmadik sor az első sor ismétlése egy kvinttel mélyebben, a negyedik sor pedig a második sor ismétlése az eredeti hangmagasságban.

19. ábra. Virágos kenderem elázott a tóban kezdetű népdal²³

Kodály Zoltán: *A magyar népzene* című könyvének Vargyas Lajos által szerkesztett példatárában az alábbi népdalok képviselik ezt a stílusréteget:

24. Virágos kenderem (Gyergyóújfalu, Csík megye)

74. Ha tudtad te, kisangyalom, nem szeretsz (Zentelke, Kolozs megye)

165. Októbernek, októbernek elsején (Karcfalva, Csík megye)

- **Máshova nem kapcsolható nagyívű, kezdősor-ismétlő formák.**

A musical score in 2/4 time, G major, with two staves. The first staff has the lyrics: "Két szál pümkösd ró-zsa Ki-haj-lott az út-ra,". The second staff has the lyrics: "El-a-kar her-vad-ni, Nincs ki-le-sza-kít-sa." The melody consists of a series of eighth and quarter notes, with a prominent interval of a fifth between the first and third notes of each phrase.

20. ábra. Sorismétlő formájú párosító dallam²⁴

h) Rákóczi dallamkör

A 17. században virágzott ki, és a következő századokban vett új irányokat a korszak legegységesebb dallamcsoportja, a „Rákóczi”-dallamkör. Hátterében részben litániaszerű szokásanyag, részben hangszeres apró-motivika állhat. Elsődleges alkata szerint egy *l-d'* gerinchangokra támaszkodó, majd *ti* vagy *mi* hangon záruló melodikus nagyívből áll, melynek megismétlése után aprózó, giustóhoz közeledő, *re-fi-szó* hangokra támaszkodó kismotivika, s végül az első sort visszaidéző, többnyire lassabb tempójú és rövidebb fríg zárósor következik.

²³ Forrás: 019.jpg

²⁴ Forrás: Sebő Ferenc: Népzenei olvasókönyv. Hagyományok Háza, Budapest, 2009. 51. oldal. 020.jpg

1. Hall - gas - sá - tok meg, ma - gya - rim, a - mit be - szé - lek,
Ta - ná - csol - ja - tok, vi - té - zim, hogy mi - te - vő le - gyek!
Jön a né - met, dül - fül, é - get, ra - bol mindent, jaj, vi - té - zim,
Most már mit te - gyek?

21. ábra. "Rákóczi búcsúja"²⁵

A 17–18. század folyamán kialakult belőle egy olyan – főleg hangszeres – stílus is, amely a későbbi verbunkos zene egyik legfontosabb gyökerévé lett.

Rubato ♩ = cca 76
„Rákóczi kesergője”
Giusto ♩ = cca 88

22. ábra. "Rákóczi kesergője" a szilágysámsóni zenekar repertoárjából²⁶

Kodály Zoltán: *A magyar népzene* című könyvének Vargyas Lajos által szerkesztett példatárában az alábbi népdalok képviselik ezt a stílusréteget:

67. Akkor szép az erdő, mikor zöld (Menyhe, Nyitra megye)

307. Hajtsd ki rózsám az ökröket (Szék, Szolnok–Doboka megye)

374 . Csillagom, révészem (Barslédec, Bars megye)

459. Mágos a rutafa (Pográny, Nyitra megye)

²⁵ Forrás: Paksa Katalin: Magyar népzene-történet. Balassi kiadó, Budapest, 1999. 171. oldal. 021.jpg

²⁶ Forrás: Paksa Katalin: Magyar népzene-történet. Balassi kiadó, Budapest, 1999. 172. oldal. 022.jpg

i) Régies kisambitusú dallamok

E dallamok közös jellemzője, hogy a kis hangterjedelmű (pentachord-hexachord) hangsorokból gazdálkodó régies (modális) dallamépítkezés szabadabb formákkal társul. Túlnyomórészt szokásokhoz kapcsolódnak, szövegeik is régies szerelmi, ünnepi, vagy – a középkorra visszavezethető – irodalmi strófák. Párhuzamaikat többnyire középkori műzenében és az európai népzene legrégiesebb rétegeiben találjuk. A típusok többsége középkori eredetű (vagy azon keresztül egyenesen az ókorra visszavezethető), s csupán egyes alakított, „szerkesztett” típusok látszanak e régi anyag későbbi, 16–18. századi formába öntésének.

– Dallamos tónusok

The image shows a musical score for a Moldavian folk song. It consists of four staves of music in 8/8 time, each with a line of lyrics underneath. The lyrics are:

1. Hegyen s földö - n já - ro - ga - tok va - la,

2. Vi - rá - gecká - t sze - de - ge - tem va - la,

3. Csincsecs - kébbe csincse - l - getem va - la,

4. Bokré - tá - ba kötö - ge - tem va - la.

23. ábra. Díszített moldvai lírai dal²⁷

Kodály Zoltán: *A magyar népzene* című könyvének Vargyas Lajos által szerkesztett példatárában az alábbi népdalok képviselik ezt a stílusréteget:

295. Vettem marujánát (Szentegyházasfalu, Udvarhely megye)

319. A búzamezőben (Kászonújfalu, Csík megye)

492. Arra vigyázz öregasszony (Gyergyóalfalu, Csík megye)

494. Rákóci kocsmába (Törökkoppány, Somogy megye)

A kis ambitusú dallamok külön csoportjaként tartjuk számon azt a dallamcsaládot, melyet – egy jellegzetes szövegkezdet alapján – „Révész” dallamkörnek nevezünk. Jellemzőjük: a központi hangok jellegzetes, kvintről ereszkedő sora, melyeket 3–5 hangból álló motívumok rajzolnak körül.

– Révész dallamkör

²⁷ Forrás: Sebő Ferenc: *Népzenei olvasókönyv*. Hagyományok Háza, Budapest, 2009. 386. oldal. 023.jpg

1. Je - re ki, szű - vem A szől - lő - héd - re,
On - nét nez - zünk bé A nagy Gyo - szén - be!

24. ábra. Moldvai párosító²⁸

- Pentachord–kitöltő dallamok

1. Én víg nem vagyok Szo - mo - rú va - gyok.
Galambomat nem látha - tom, Jaj, jaj, megha - lok.

25. ábra. Pentachord skálán mozgó moldvai lírai dal²⁹

Kodály Zoltán: *A magyar népzene* című könyvének Vargyas Lajos által szerkesztett példatárában az alábbi népdalok képviselik ezt a stílusréteget:

228. Kősziklán fölfutott (Firtosvára, Udvarhely megye)

491. Kis kece lányom (Felsőíreg, Tolna megye)

- Ütempár–ismétléssel induló dallamok

A pün - kös - di ró - zsa El a - kar her - vadni, Nincs, ki le - sza - kít - sa.
Ki - haj - lott az út - ra,

26. ábra. Zala megyei párosító dallam³⁰

- Kis ambitusú kanász

²⁸ Forrás: Paksa Katalin: *Magyar népzene*történet. Balassi kiadó, Budapest, 1999. 146. oldal. 024.jpg

²⁹ Forrás: Sebő Ferenc: *Népzenei olvasókönyv. Hagyományok Háza, Budapest, 2009. 395. oldal. 025.jpg*

³⁰ Forrás: Sebő Ferenc: *Népzenei olvasókönyv. Hagyományok Háza, Budapest, 2009. 53. oldal. 026.jpg*

1. ős Én ki-mé-nék kűs-ker-tém-be vi - rá-gom néz - ni,
Há' le-üt - te ző - szi har - mat vi - rá - gom sí - nyét.

27. ábra. Gazdagon díszített moldvai népdal³¹

Kodály Zoltán: *A magyar népzene* című könyvének Vargyas Lajos által szerkesztett példatárában az alábbi népdal képviselik ezt a stílusréteget:

47. Anya ő szép lányát (Bogdánfalva, Moldva)

- „Szó-la-ta-la-szó” csoport

A ma - lom-nak nin - csen kö - ve, mé - gis liz - tet jár,
Tilt - ják a ba - bá - mat tő - lem, mé - gis hoz - zám jár,
Tilt - ják a ba - bá - mat tő - lem, mé - gis hoz - zám jár,

28. ábra. Székelyföldi táncdallam³²

Kodály Zoltán: *A magyar népzene* című könyvének Vargyas Lajos által szerkesztett példatárában az alábbi népdalok képviselik ezt a stílusréteget:

286. Beteg az én rózsám szegény (Jobbágytelke, Maros-Torda megye)

- Megszerkesztett (főleg egyházi) dallamok

³¹ Forrás: Paksa Katalin: *Magyar népzene-történet*. Balassi kiadó, Budapest, 1999. 167. oldal. 027.jpg

³² Forrás: Sebő Ferenc: *Népzenei olvasókönyv*. Hagyományok Háza, Budapest, 2009. 54. oldal. 028.jpg

1. Nė a - ludj ęł, két szé-mėm-nėk vé - lá - ga,
Mėrt majd fől-kėl pi-ros haj - nal csil - la - ga.

29. ábra. Zoborvidéki lakodalmas dallam³³

j) Újszerű kisambitusú réteg

Ide azok az újabb stílusú típusok tartoznak, amelyek kis vagy abból növesztett középambitusúak, valamint plagális fekvésűek. A kis hangterjedelmű újabb stílusú típusok újabb kori, vagy idegen eredetűre hol dallamosságuk (többnyire harmonikus jellegű dūr, ritkábban moll jellegű), hol szerkezetük (pl. erős terc-, ill. szekund-szekvenciák), hol ritmusformájuk árukkodik. Ezt az általánosan énekelt, variálódó, nagymértékben asszimilált anyagot immár népzenei hagyományunk elidegeníthetetlen részének kell tekintenünk.

- Imbolygó karakterű dallamok

1. Ál - tal - mentem a Dunán, Kétke - rekű kotyi - gán.
Levelibe háj, levelibe há - j, Fejér fuszuj - ka vi - rág.

30. ábra. Moldvai népdal³⁴

- Szekvenciázó jellegű dallamok

Ez a kis - lány de be - teg, Nem sze - re - ti a te - jet,
Vi - zet in - na, vi - ze nincs, Kút - ra men - ne, sen - ki - je nincs.

31. ábra. Keceli népdal³⁵

³³ Forrás: Paksa Katalin: Magyar népzene-történet. Balassi kiadó, Budapest, 1999. 143. oldal. 029.jpg

³⁴ Forrás: Sebő Ferenc: Népzenei olvasókönyv. Hagyományok Háza, Budapest, 2009. 413. oldal. 030.jpg

Kodály Zoltán: *A magyar népzene* című könyvének Vargyas Lajos által szerkesztett példatárában az alábbi népdalok képviselik ezt a stílusréteget:

229. Harangoznak Szebenbe, Szebenbe (Kászonújfalú, Csík megye)

482. Sárga csikó, csengő rajta (Vésztő, Békés megye)

– Sorisméltó dallamok

32. ábra. Sorisméltó ivónóta³⁶

Kodály Zoltán: *A magyar népzene* című könyvének Vargyas Lajos által szerkesztett példatárában az alábbi népdalok képviselik ezt a stílusréteget:

284. Hol háltál az éjjel, cinegemadár (Felsőireg, Tolna megye)

288. Ó én szegény kismadár (Kilyénfalva, Csík megye)

– Plagális dallamok

33. ábra. sopron megyei vígballada³⁷

Kodály Zoltán: *A magyar népzene* című könyvének Vargyas Lajos által szerkesztett példatárában az alábbi népdalok képviselik ezt a stílusréteget:

190. Hej, halászok, halászok (Szegevár, Csongrád megye)

232. Jól van dolga a mostani huszárnak (Zentelke, Kolozs megye)

³⁵ Forrás: Sebő Ferenc: Népzenei olvasókönyv. Hagyományok Háza, Budapest, 2009. 55. oldal. 031.jpg

³⁶ Forrás: Sebő Ferenc: Népzenei olvasókönyv. Hagyományok Háza, Budapest, 2009. 56. oldal. 032.jpg

³⁷ Forrás: Sebő Ferenc: Népzenei olvasókönyv. Hagyományok Háza, Budapest, 2009. 56. oldal. 033.jpg

k) Emelkedő rétegek

A formai szempontok alapján elkülönített tömb történetileg több forrást egyesít. Egyes csoportjainak gyökerei a 15–17. századba nyúlhatnak vissza (egyházias rétegek, népies műdalok, egyes szomszédnépi hatások keveredése a régi stílusból örökölt motívumokkal és ritmusképletekkel). Sok vonatkozásban az új stílus előzményének tekinthető. Földrajzi elterjedésük általános (talán Erdélyben ritkább), zenetörténeti párhuzamaik kisebb részben a 16–17. századba, nagyjából a 19. századba mutatnak. Más csoportjai a „rácsapós” második sorú típusokat gyűjtik egybe. A harmadik csoport anyagában egyre világosabban elválnak az első–második sor fekvése és mondanivalója, és fokozatos közeledés tapasztalható az új stílus felé.

- „Bujdosik az árva madár” csoport („Veni Creator” dallamtípus)

Buj - do - sik az ár - va ma - dár, E - gyik ág - ról mási - k - ra száll,
Hát az i - lyen ár - va, mint én, Hogyne buj - do - kol - na sze - gény.

34. ábra. *Parlando rubato* előadásmódú alföldi népdal³⁸

Kodály Zoltán: *A magyar népzene* című könyvének Vargyas Lajos által szerkesztett példatárában az alábbi népdalok képviselik ezt a stílusréteget:

- 44. A csikósok, a gulyások (Tunyog, Szatmár megye)
- 94. Nem messze van ide Kismargita (Áj, Abaúj–Torna megye)
- 186. Bujdosik az árva madár (Tiszacsege, Hajdu megye)
- 231. Jász-kunsági gyerek vagyok (Szolnok, Jász–Nagykun–Szolnok megye)
- 384. Sugár magas, sugár magas (Általánosan ismert)

- „Rácsapós” második sorú típusok

³⁸ Forrás: Sebő Ferenc: *Népzenei olvasókönyv*. Hagyományok Háza, Budapest, 2009. 57. oldal. 034.jpg

Én az é-jel nem a-lud - tam egy ó - rát,
Min-dig hall-gat - tam a ba-bám pa - na - szát.
Éj-fél u-tán még-is el - csén - dē - sēd - tem,
el - szēn - dē - rēd - tem,
Ró - lad, ba-bám, min-den gon-dom le-vēt - tem.

35. ábra. Gyimesi lassú magyaros táncdallam³⁹

Kodály Zoltán: *A magyar népzene* című könyvének Vargyas Lajos által szerkesztett példatárában az alábbi népdalok képviselik ezt a stílusréteget:

262. Árokiparti kökény (Galambok, Zala megye)

102. Látom az életem (Istensegíts, Bukovina)

196. Sárga kukoricaszár (Dercen, Bereg megye)

368. Kifeküdtem én a magas tetőre (Székelydobó, Udvarhely megye)

– Új stílushoz közelítő típusok

1. A te - me - tő ka - pu,
Vég - re ki van nyit - va,
A - zon visz - nek bé en - ge - met,
Hej, ab - ba a fe - ke - te sir - a - ba.

36. ábra. Gazdagon díszített kalotaszegi dallam⁴⁰

³⁹ Forrás: Paksa Katalin: Magyar népzene-történet. Balassi kiadó, Budapest, 1999. 163. oldal. 035.jpg

Kodály Zoltán: *A magyar népzene* című könyvének Vargyas Lajos által szerkesztett példatárában az alábbi népdalok képviselik ezt a stílusréteget:

480. Csinálosi erdőn (Csincse, Borsod megye)

I) Új stílus

Utolsó közösségi érvényű népdalstílusunk nagy mennyiségű adatot magába foglaló egység. A típusok szilárdak, variálódásuk csekély, ill. jól áttekinthető. Bartók „forradalmi fejlődés” eredményének tekinti, amely a 19. század végén jött létre. Kodály régebbiről származtatja a stílus formajegyeit. Egy 18. századi ének („Prussziának királya”)¹ már egyesíti a késő középkortól is kimutatható emelkedés elvét (A A⁵ viszony) a visszatérő szerkezettel (A X X A). Az új stílus azonban onnan számítható, amikor jellemzőnek tartott alkotóelemei – annak ellenére, hogy külön-külön már szinte valamennyi létezett régebben is – egy új ötvözetként, véglegesen megszilárdult kombinációban jelennek meg. Vargyas Lajos – Bartók álláspontját erősítve – 16 pontban határozta meg a stílusra jellemző kritériumokat.² Ezek közül a legfontosabbak:

1. Visszatérő forma legfeljebb két (A, B) sorral.
2. Oktávnyi, vagy nagyobb hangterjedelem
3. Feszés giusto ritmus
4. Pontozott, szöveghez alkalmazkodó ritmus
5. Autentikus dallamfelépítés
6. Legfeljebb négyütemű sorok (az egyikben legfeljebb alkalmi bővülés lehetséges)
7. Nincs benne elvszerű, végigvitt 3/4 vagy 6/8-os alapritmus
8. Csak gyöngye (nő-) zárlat lehetséges
9. Kötelező kadenciaképletek: 1 (5) x, 1 (b3) x (ez ritkán), 1 (1) x.

⁴⁰Forrás: <http://sdt.sulinet.hu/Player/objectview.aspx?t=&g=a23d7861-63a9-11d9-810b-0040f442df94&v=1&b=3&w=&pkg=&port=DownloadPage>. (2010.07.01.) 036.jpg

1. Fi - u - me - i ki - kö - tö - be áll egy ha - di - ha - jó,
 Kö - ze - pé - be, a négy sar - ká - ba nem - ze - ti lo - bo - gó.
 Fúj - ja a szél, fúj - ja, ha - za - fe - lé fúj - ja,
 Har - minc - ket - tes ö - reg ba - kák men - nek sza - bad - ság - ra.

37. ábra. Általánosan ismert katonadal⁴¹

A legújabb kutatások eredményesen kísérelték meg a stílus régebbi és újabb rétegeinek – zenei jegyek alapján történő – elkülönítését. A korai új stílus lényegében még csak a visszatérő szerkezetet mutatja. Elterjedése az 1850-es évektől az 1870-es évekig követhető. A vargyasi kritériumok valamennyi elemét a kifejlett új stílus tartalmazza, mely az új szerkezetet a lassú csárdással párhuzamosan kialakuló új (4/4-es, pontozott) ritmusrenddel kapcsolta össze az 1870-es években. Elterjedése az 1890-es évekig zajlott le. Bereczky Jánosnak az "Új stílus" rendszerezését, fejlődéstörténetét bemutató munkája 2010-ben készült el. A közel 60.000 változatot 1.600 dallamtípusba csoportosította. 2011-től az "Új stílus" rendje a "Bartók rend"-hez hasonlóan interneten keresztül elérhető lesz.

Kodály Zoltán: *A magyar népzene* című könyvének Vargyas Lajos által szerkesztett példatárában az alábbi népdalok képviselik ezt a stílusréteget: 385–458.

5. Népzenei stílusok a népzene-történet tükrében

A népzenei stílusok feltárása, leírása során az összehasonlító népzene-tudomány a népdalstílusok eredetét, fejlődését is nyomon követte. Így tárult fel a rokon-, a szomszéd az európai népekkel való kapcsolat, a műzene és népzene kölcsönhatása. Ezeket az eredményeket foglalja össze Paksa Katalin *Magyar népzene-történet*⁴² című könyvében. A könyv tehát népzene-történeti nézőpontból tekinti át a népzenei stílusokat és stílusrétegeket, azok "életét", fejlődési vonalát nyomon követve az alábbiak szerint:

- Történelem előtti archaikus réteg
- Ugor kori ősréteg
- Az ugor kori ősréteg továbbfejlődése: a sirató stílus

⁴¹ Forrás: Paksa Katalin: *Magyar népzene-történet*. Balassi kiadó, Budapest, 1999. 264. oldal. 037.jpg

⁴² Paksa Katalin: *Magyar népzene-történet*. Balassi kiadó, Budapest, 1999.

- "Nemzetek feletti" ősréteg: a pszalmódizáló stílus
- Ótörök ősréteg: a kisambitusú pentaton stílus
- Ótörök ősréteg: a nagyívű ereszkedő (kvintváltó) pentaton stílus
- Középkori népzene
- A 16–17. század népzeneje
- A 18–18. század népzeneje
- A 19–20. század népzeneje: az új stílus

38. ábra. Paksá Katalin könyvének borítója⁴³

6. Népzenei stílusok a népzenei dialektusokkal való összefüggésben

Bartók Béla *A magyar népzene* című, 1924-ben megjelent összefoglaló tanulmányában a megismert népzenei anyag ismeretében négy földrajzi területre osztotta a magyar nyelvterületet. A moldvai magyarság vokális népzenejének felfedezése után Moldvát önálló, ötödik népzenei dialektusként határozták meg.

I. Dunántúl

II. Felföld vagy Észak

III. Alföld

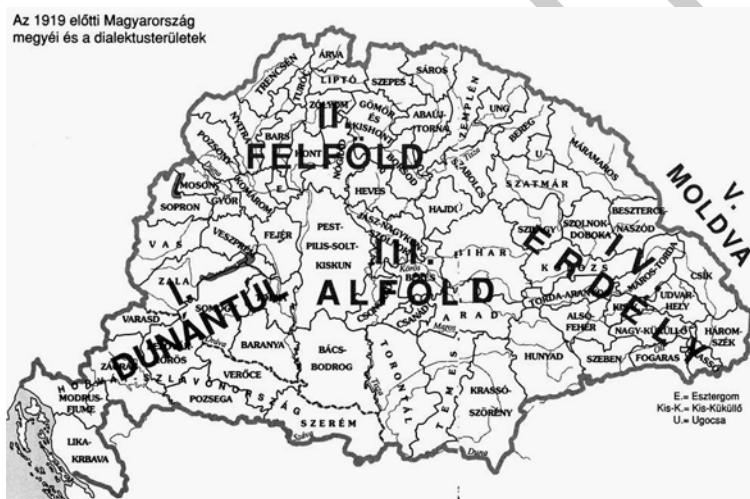
IV. Erdély

V. Moldva

⁴³ Forrás: 038.jpg

A természetes földrajzi határokat követő nagy dialektusokon belül kisebb néprajzi-népzenei egységeket különböztetünk meg. Ezeken a tájakon a földrajzi, történelmi, gazdasági, etnikai, vallási okok összefüggésében a hagyományörzés különböző fokán találkoztak a népzene gyűjtők a magyar népzenevel. Az egyes dialektusok adottságaiból fakadó egyenetlen fejlődés mellett a helyi társadalom és kultúra eltérő belső fejlődése, a helyi szokásrendszer egyedi összetétele is árnyalja az egyes néprajzi tájak népzenejét. Pl. az egész magyar nyelvterületen általánosan, sok változatban elterjedt az ereszkedő ötfokú dallamstílus. De vannak tájak, ahol bizonyos stílusrétegek nagyobb számban, jellemzőbben maradtak fenn: pl. a Felső-Tiszavidéken a régi táncdallamok, Erdélyben a jaj-nóták, Moldvában a kisambitusú és pszalmódizáló dallamok stb.

Összefoglalóan elmondhatjuk, hogy az egyes tájakon a helyi tradíció eltérő arányban őrizte meg a régi stílus stílusrétegeit. A tájegységek jellemző dallam- és szövegtípusait a Magyar Népzenei Antológia lemezsorozat mutatta be.⁴⁴

39. ábra. Magyar népzenei dialektusok az 1918 előtti vármegyetérképen⁴⁵

7. Népzenei stílusok használata a gyakorlatban

A magyar népzene kutatás tudományos publikációi mellett az elmúlt évtizedekben – a néprajztudományhoz hasonlóan – elkezdődött egy szakmai alapokon nyugvó, de a népzene tanulók és kedvelők számára könnyebben használható szakirodalom kimunkálása. Ennek egyik kiemelkedő alkotása Paksa Katalin és Bodza Klára közös kezdeményezése. A népdalokat rendszer-szerűen, autentikus népzenei főlvételekről, kották segítségével megtanulni szándékozók számára könyvsorozatot indítottak: Magyar Népi Énekiskola címmel.

⁴⁴ Magyar Népzenei Antológia I–VII. 1985–2004.

⁴⁵ Forrás: Paksa Katalin: Magyar népzene története. Balassi kiadó, Budapest, 1999. 216. oldal. 039.jpg

40. ábra. A Magyar népi énekiskola II. kötetének borítója⁴⁶

Paksa Katalin népzene kutató a kötetekben rövid, tömör, a könyv példáival illusztrált összefoglalásokat írt. Ezek segítségével azok is áttekintő képet nyerhetnek a vokális magyar népzenei hagyományról, akik nem tudományos szinten kívánnak foglalkozni a magyar népzenevel.

Népzenei stílusokat bemutató összefoglalása ötvözi a bemutatott tudományos szempontokat.

Kötetlen szerkezetű dalok

Kisebbs-nagyobb zenei elemek ismételtetéséből, variálásából sorolásából épülnek fel. Nem alkotnak zárt formát, nincs is valódi kezdetük és végük. Hangkészletük rendszerint nem túl nagy (bichord, trichord, pentachord, hexachord), hangterjedelmük ritkán éri el az oktávot.

a) Egyszerű ütempáros dalok

Többségük gyermekjáték, idetartoznak a ritmikus hanglejtésű, beszédszerű mondókák is. Más részük jeles napi szokásdal.

b) Refrénes ütempáros dalok

Főként jeles napi szokásdalok, valamint párosítók és gyermekjátékok

c) Recitáló dallamok

Siratók

d) Egyéb

Altatók, hangszerutánzók

Kötött szerkezetű dalok

⁴⁶ Forrás:040.jpg

A zárt formájú, ún. strófikus dalok meghatározott hosszúságú sorokból állnak, melyek egymáshoz kapcsolódása formai egységet alkot, és a különböző versszakok éneklése során ismétlődik. A strófikus dalok teszik ki a magyar népzene túlnyomó többségét. Kialakulásukat a népzene-tudomány a honfoglalás előtti időktől a 20. század elejéig követi nyomon.

A. osztály: régi stílus

Bizonyos dallamoknak megtalálták a variánsait a rokon népek körében, ezekről tehát tudhatjuk, hogy honfoglaló őseink keletről hozták őket magukkal. Részben a finnugor együttélés, részben az ótörök népekkel való kapcsolatunk korából származnak. A népdalok azonban állandóan variálódnak, és így időnként folyamán a változtatások más és más dallamtípusok kialakulásához vezettek, miközben főbb stílusvonásaik megmaradtak. Ez azt jelenti, hogy a Kárpát-medencében is keletkeztek olyan dalok, melyek a régi stílushoz tartoznak, hiszen a keletről hozott zenei gondolkodás termékei.

- a) A siratóból származó dalok a finnugor (vogul, osztyák) örökség későbbi, különféle továbbfejlődései. Vannak közöttük parlando rubato dalok, históriás énekek, feszes ritmusú dudánóták.
- b) Archaikus tetraton és alap-pentaton dalok a pentaton hangrendszer előzményeit képviselik. Mind a finnugor, mind az ótörök népeknél megtalálhatók. Nálunk *la-do-re-mi* főhangokkal, *szo-la-do-re* főhangokkal és *szo-la-do-re-mi* főhangokkal fordulnak elő.
- c) A *do-re-mi* kezdetű (pszalmódizáló) dalok szintén keleti eredetűek, széles körben, több népnél ismertek. A magyarságnál kis hangterjedelmű és oktávot túllépő fajtái egyaránt megtalálhatók.
- d) A nagyívű ereszkedő pentaton dalok (gyakran pihenhangokkal is kiegészítve) az ótörök zenei nyelv termékei. Ezek alkotják a legjellegzetesebb régi magyar dallamstílust, és ezek különböznek leginkább a szomszédos népek dalaitól. Az ereszkedés történhet kvintváltás nélkül, illetőleg részleges vagy teljes kvintváltással, köztük a kvintváltást a legszerveesebben megvalósító páva-dallamcsalád példáival.

B. osztály: új stílus

A jobbágyság kötelékéből szabaduló, feltörekvő parasztság a 19. század második felében, Bartók szavaival zenei "forradalmat" hajtott végre. Műzenei hatásokat asszimilálva sajátosan magyar, de a régi dallamstílusoknál modernebb, európaibb dallamvilágot hozott létre. Az új stílusú dalok jellemzője a giusto tempo (mely néha kissé fellazulhat, lelassulhat). Szívesen éneklék őket a fiatalok csoportosan. A strófa legfeljebb két különböző zenei sorból építkezik úgy, hogy az első és utolsó sor azonos, a dal közepe pedig azoknál magasabb (kupolás dallam). Szerkezetük ennek megfelelően ABBA, AA⁵A⁵A, AA⁵BA, AABA. Kedveltek a summás-, katona- és szerelmi szövegek, ezzel szemben szokásdal és ballada csak kivételesen akad közöttük.

C. osztály: vegyes csoport

Különbféle dalok tartoznak ide, melyek különféle korok műzenéjéből vagy a környező népek zenéjéből kerültek a magyar hagyományba. Nem alkotnak nagy, összefüggő stílusokat, de egyik–másik fajtájuk szélesebb variánskörökben, dallamcsaládokban bontakozott ki, mások meg magukban állnak. A hagyományba való begyökerezettségük attól függ, hogy az átvétel mikor történt, és hogy mennyire formálódott át a használat során a hazai ízlésnek megfelelően. A Kárpát-medencébe letelepült magyarság fokozatosan kapcsolatba került, megismerkedett Európa egyházi és világi zenéjével.

a) Középkori, gregorián eredetű, kis ambitusú dalok

- Dúr pentachord–hexachord (néha ingadozó és moll terccel váltakozva is)
- Fríg és moll tetrachord–hexachord (néha emelt és ingadozó hangközökkel) hangneműek

Fennmaradásukat segítette, hogy valamennyi kötött alkalomhoz, népszokáshoz kapcsolódik

b) Középkori, európai világi dalok

- Francia telepeseiktől átvettek
- Nemzetközi társastánc divatból származó dallamok

c) 16–17. században (többnyire középkori zenei anyagból) formálódott dalok

- Egyházi népénekek
- Szokás- és világi dalok
- A "Rákóczi–dallamcsalád" dalai

d) Újabb, germán és szláv zenéből átvett dalok

TANULÁSIRÁNYÍTÓ

1. A magyar népzenevel kapcsolatos tanulmányaink alapműve Kodály Zoltán könyve, *A magyar népzene*. A Népzenei Típusrend ismertetésekor utaltunk a bemutatott stílusrétegeknél a Vargyas Lajos által készített példatár dallamaira.

a) Vegye kézbe Kodály könyvét és a hivatkozott népdalokat énekelje el és elemezze.

b) A Kodály–Vargyas példatárban szereplő népdalok eredeti felvételeit hallgassa meg a MTA Zenetudományi Intézet honlapján (www.zti.hu) található Multimédiás adatbázis Bartók rendjének kereső rendszere segítségével.

2. Paksa Katalin *Magyar népzene-történet* című könyvének és CD mellékletének segítségével tekintse át a népzenei stílusok és a magyar népzene történetének összefüggését!

4.

3.

a) Olvassa el Sebő Ferenc *Népzenei olvasókönyv* című könyvében Rajeczky Benjamin, Rácz Ilona, Kovács Sándor és Járdányi Pál írásainak részleteit a magyar népdalok rendszerezésének történetével kapcsolatban!

b) A Sebő-kötethez tartozó CD-ROM felhasználásával tekintse át egy népzenei gyűjtés – Rajeczky Benjamin Magyarországra áttelepült moldvai énekesekkel 1954-ben készített felvételei – anyagának népzenei stílusok szerint rendezését!

4. Tanulmányozza át Bodza Klára és Paksa Katalin *Magyar népi énekiskola I.* című könyve idézett rendszerezését a példadallamok meghallgatásával, a kiadvány CD melléklete segítségével! Interneten elérheti a Sulinet Digitális Tudásbázis honlapján (www.sdt.sulinet.hu), a Művészetek-Ének-zene-Népzene útvonalon!

ÖNELLENŐRZŐ FELADATOK**1. feladat**

Sorolja fel a népdalok rendszerezése során felmerült legfontosabb szempontokat!

2. feladat

Nevezzen meg olyan a XIX. századi népzene gyűjtőket, akik a népdalok zenei törvényszerűségeivel is foglalkoztak!

3. feladat

Soroljon fel a népdalok megnevezésére a XIX. századi kiadványokban használt elnevezéseket!

4. feladat

Nevezze meg azokat a népzene tudósokat, akik XX. században jelentős rendszerezési javaslatot dolgoztak ki és valósítottak meg!

5. feladat

Írja le azt a két fontos elvet, melyeknek a XX. századi tudományos rendszerezési kísérletekben alapvető szerepe volt!

6. feladat

Vázolja fel a Népzenei Típusrend felépítését!

7. feladat

Zenei jellemzőik alapján sorolja be a Népzenei Típusrend megfelelő stílusrétegébe az alábbi népdalokat!

a)

1. Bú-bá - nat, bú - bá - nat, Rég mégmondtam ne-kéd,
s Rég mégmondtam nekéd, Hoz-zám ne kö - ze-lédj.
2. s Hoz-zám kö - zel jár - tál, Szi-ve-m - be bé - száll-tál,
Szi-ve-m kö - ze - pi-be Kő-várt in-dí - tot-tál,

41. ábra⁴⁷

b)

1. Az al - föl - di csár - dá - ba Há-rom bētyár ma - gá - ba.
Így mu-lat-nak bú - já - ba, Ki-for - dí-tott bun - dá - ba.

42. ábra⁴⁸

c)

Parlando, rubato 5 (4)^{b3}

1. A Vid-róc - ki hí - rēs nyá - ja Ko-rog - mo-rog a Mát - rá - ba.
Ko - rog-mo-rog a Mát - rá - ba, Mer Vid-róc-kit nēm ta - lál - ja.

43. ábra⁴⁹

d)

⁴⁷ Forrás: Paksa Katalin: Magyar népzene-történet. Balassi kiadó, Budapest, 1999. 98. oldal. 041.jpg

⁴⁸ Forrás: Paksa Katalin: Magyar népzene-történet. Balassi kiadó, Budapest, 1999. 128. oldal. 042.jpg

⁴⁹ Forrás: Paksa Katalin: Magyar népzene-történet. Balassi kiadó, Budapest, 1999. 86. oldal. 043.jpg

Giusto

1. Kis pej lo-vam, rúgd fél a port ma-gas - ba,
 Hogy nē lás - sam ezt a si - ral - mas ú - tat!
 Fáj a szí-vem, ha lá - tom az é - dēs-a - nyá-mat,
 A - ki en-gēm fél-ne-velt sum-más lány-nak.

44. ábra⁵⁰**8. feladat**

Helyezze el az alábbi dallamokat Paksa Katalin ismertetett népzenei rendszerében!

a)

Gó - nya, ge - li - ce, mi - től vé - rös a lá - bad?
 Tö-rök gye-rök vág - ta, magyar gyerök gyó-gyi-tot-ta
 síp - pal, dob - bal, ná - di - he-ge - dú - vel.
 Csicsin-gat-ja, bo-bon-gat-ja, tó - ba már-to - gat - ja.

45. ábra⁵¹

b)

⁵⁰ Forrás: Paksa Katalin: Magyar népzene-történet. Balassi kiadó, Budapest, 1999. 204. oldal. 044.jpg

⁵¹ Forrás: Paksa Katalin: Magyar népzene-történet. Balassi kiadó, Budapest, 1999. 48. oldal. 045.jpg

17/a 1.

f = 340

Ked-ve-s jó ú-rog i-dő-sa-nyám, ut-már ha-gyott itt
 i-lyen ha-mar-mán-kezt, Ked-ve-s jó i-dő-sa-nyám! Ad-jon a jó
 Isten kí-d-nak csón-dés meg-ge-dal-mat, a kris-tus-aszón-ve-
 de-se u-tán! Ked-ve-s jó ú-rog i-dő-sa-nyám, kö-szön-jék
 jó-sá-gát, Kö-szön-jék a sok jó-sá-gát, a sok ki-mel-tés-gét
 Ked-ve-s de-s jó ú-rog i-dő-sa-nyám! J-ja-j, csak ve-l-jem
 eg-yet kris-tus-ak u-tal-já-va! J-ja-j, merd-ja még
 mi-csi-nél-jünk a-vel a ki-lenc-ve-s-rén-cél-tén-ár-va-vel?
 J-ja-j, már nem ma-ralt an-még his-tin-ko-va-la-ma-d-ig
 Dni-ga jó ú-rog i-dő-sa-nyám? J-ja-j, mi-lyen nagy
 sok-só-gánk lét-ve-na rá még! J-ja-j, mi-lyen nagy

46. ábra⁵²

c)

17/a 1.

f = 340

Ked-ve-s jó ú-rog i-dő-sa-nyám, ut-már ha-gyott itt
 i-lyen ha-mar-mán-kezt, Ked-ve-s jó i-dő-sa-nyám! Ad-jon a jó
 Isten kí-d-nak csón-dés meg-ge-dal-mat, a kris-tus-aszón-ve-
 de-se u-tán! Ked-ve-s jó ú-rog i-dő-sa-nyám, kö-szön-jék
 jó-sá-gát, Kö-szön-jék a sok jó-sá-gát, a sok ki-mel-tés-gét
 Ked-ve-s de-s jó ú-rog i-dő-sa-nyám! J-ja-j, csak ve-l-jem
 eg-yet kris-tus-ak u-tal-já-va! J-ja-j, merd-ja még
 mi-csi-nél-jünk a-vel a ki-lenc-ve-s-rén-cél-tén-ár-va-vel?
 J-ja-j, már nem ma-ralt an-még his-tin-ko-va-la-ma-d-ig
 Dni-ga jó ú-rog i-dő-sa-nyám? J-ja-j, mi-lyen nagy
 sok-só-gánk lét-ve-na rá még! J-ja-j, mi-lyen nagy

47. ábra⁵³

52 Forrás: MTA ZTI. 046.jpg

MUNKANYAG

⁵³ Forrás: Paksa Katalin: Magyar népzene-történet. Balassi kiadó, Budapest, 1999. 165. oldal. 047.jpg

MEGOLDÁSOK

1. feladat

A dallam zenei jellemzői, a szöveg, a használat módja (funkció), a gyűjtés helye.

2. feladat

Mindszenty Dániel, Udvardy Cserna János, Mátray Gábor, Bartalus István

3. feladat

Dal, dana, dalica, nóta, pórdal, paraszt-dal, köz-dal

4. feladat

Bartók Béla, Kodály Zoltán, Járdányi Pál, Dobszay László, Szendrei Janka, Bereczky János

5. feladat

Az azonos dallamok variánsai egymás mellé kerüljenek, lehetőleg történelmi, stiláris rendben, és a szótárszerűség

6. feladat

A Népzenei Típusrendnek **két főcsoportja** van:

- az 1. főcsoportjába a bartóki 'rég' és 'vegyes' osztály dallamai tartoznak,
- a 2. főcsoportjába az 'új stílusú' népdalok.

Az 1. főcsoportban a **dallamok kezdősorának jellemző szótagszáma** alapján kialakított csoportokra oszlanak. Ezekben belül található a **stílustömbök**, s azokon belül a típusrend alapegységei: **a típusok**.

7. feladat

a) Pszalmódizáló vagy pentaton sirató stílus

b) Pentaton ereszkedő kvintváltó stílus

c) Diatonikus sirató stílus

d) Új stílus

8. feladat

- a) Kötetlen szerkezetű, ütempáros gyerekjáték dallam
- b) Sirató
- c) Egyházi népének

MUNKANYAG

IRODALOMJEGYZÉK

Bartók Béla: A magyar népdal. In: Révész Dorrit (közr.) Bartók Béla írásai 5. Budapest Editio Musica, 1990.

Bodza Klára–Paksa Katalin–Vakler Anna: Magyar népi énekiskola I–V. Hagyományok Háza, 1998–2010.

Dobszay László–Szendrei Janka: A Magyar Népdaltípusok Katalógusa – stílusok szerint rendezve. Budapest, 1991.

Járdányi Pál: Magyar népdaltípusok I. II. Editio Musica, Budapest, 1961.

Kodály Zoltán: A magyar népzene. Editio Musica, Budapest, 1937.

Olsvai Imre: Zene. In: (Voigt Vilmos szerk.) A magyar folklór. Osiris kiadó, Budapest, 1998.

Paksa Katalin: Magyar népzene kutatás 19. században. MTA ZTI, Budapest, 1988.

Sebő Ferenc: Népzenei olvasókönyv. Hagyományok Háza, Budapest, 2009.

Vargyas Lajos: A magyarság népzeneje. Planétás kiadó, Budapest, 2002.

Vargyas Lajos: Magyar népzene. In: Magyar néprajz VI. Folklór 2. Népzene, néptánc, népi játék. Akadémiai kiadó, Budapest, 1990.

A(z) 1436–06 modul 024–es szakmai tankönyvi tartalomeleme felhasználható az alábbi szakképesítésekhez:

A szakképesítés OKJ azonosító száma:	A szakképesítés megnevezése
54 212 02 0010 54 01	Kántor-énekvezető
54 212 02 0010 54 02	Kántor-kórusvezető
54 212 02 0010 54 03	Kántor-organista
54 212 03 0010 54 01	Jazz-énekes
54 212 03 0010 54 02	Jazz-zenész (a hangszer megjelölésével)
54 212 04 0010 54 01	Hangkultúra szak
54 212 04 0010 54 02	Klasszikus zenész (a hangszer megjelölésével)
54 212 04 0010 54 03	Magánénekes
54 212 04 0010 54 04	Zeneelmélet-szolfézs szak
54 212 04 0010 54 05	Zeneszerzés szak
54 212 05 0010 54 01	Népi énekes
54 212 05 0010 54 02	Népzeneész (a hangszer megjelölésével)
31 212 01 0010 31 01	Szórakoztató zenész II. (hangszer és műfaj megjelölésével)

A szakmai tankönyvi tartalomelem feldolgozásához ajánlott óraszám:

10 óra

MUNKANYAG

A kiadvány az Új Magyarország Fejlesztési Terv
TÁMOP 2.2.1 08/1-2008-0002 „A képzés minőségének és tartalmának
fejlesztése” keretében készült.

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap
társfinanszírozásával valósul meg.

Kiadja a Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Intézet
1085 Budapest, Baross u. 52.

Telefon: (1) 210-1065, Fax: (1) 210-1063

Felelős kiadó:
Nagy László főigazgató